

A FUNKCIONÁLIS SZÖVEGTAN KEZDETEI

BÉKÉSI IMRE

A dolgok lényege soha nem esik egybe megjelenési formáikkal, ezért az egyes tudományok, tudományágak egzakttsága mindenekelőtt tárgyuk jelenséglétének feldolgozhatóságán, vagyis akotóelemeik érzékelhetőségén, elkülöníthetőségén, mennyiségén és kombinációin múlik.

Nem lehet tehát véletlen, hogy a nyelvészet a fonológia kiművelése során fejlődött egzakt igényű tudománnyá; s nyilván éppen ennyire szükségszerű az is, hogy a nyelvhasználat kutatása a SAUSSURE-i jóslat óta mintegy ötven évig várákozott a vizsgálati tárgyához lassan közelítő, egyre összetettebb nyelvi alakulatok feltárására. Míg ugyanis a nyelv hangtartományában aránylag nincs messze a jelenség mögött a lényeg, a nyelvhasználat mondat fölötti szintjén már olyan nagy számúak a konstrukcióépítő elemek és viszonyok, annyira változatosak és esetlegesek a megjelenési formák, hogy az első szövegtani kutatások nemcsak az elért eredményt, hanem magát a hipotézist, a vizsgálat értelmét is különös gonddal kénytelenek igazolni. Ebben a mondatról kialakított felfogásuk kapja a főszerepet.

A szövegtan kialakulásához annak a mondattani koncepciónak a megerősödése vezetett, amely a mondatot a beszéd (szöveg) részeként, azaz viszonylagosan önálló egységként kezdte vizsgálni. E tudománytörténeti folyamatból BERRÁR JOLÁN tanulmánya A. GARDINER és L. BLOOMFIELD jelentőségét emeli ki,¹ T. SZILMAN O. JESPERSENnek illetőleg KARL BOOSTnak adja az elsőséget,² W. DRESSLER összefoglaló munkája Z. HARRIS Discourse analysis című könyvét helyezi az élre.³

A cseheknél V. MATHESIUS, a Szovjetunióban A. M. PESKOVSKIJ és N. SZ. POSZPELOV munkái nyomán fejlődtek ki gazdag szövegtani vizsgálatok; nálunk DEME LÁSZLÓ mondat szerkezeti kutatásai és RÁ CZ ENDRE összetettmondat-típológiája adott példát egy eredeti szövegszintaktikai irány kifejlődéséhez, amely természetesen nem nélkülözheti BERRÁR JOLÁN, DEZSŐ LÁSZLÓ, ELEKFI LÁSZLÓ, HADROVICS LÁSZLÓ, KÁROLY SÁNDOR és más kutatók mondattani eredményeit sem.

A nyelvhasználat mondat fölötti szintjén leghamarabb a szintaktikai stilsztika vert gyökeret (T. SZILMAN, J. BEČKA, G. J. SZOLGANYIK), s törekvései szerencsésen találkoztak az irodalomelmélet kompozíciókutatásával (R. JAKOBSON, J. LOTMAN, J. MISTRÍK, F. A. VAN DIJK, J. IHWE). Ebből a helyzetből J. BEČKA azt a következtetést vonta le, hogy az itt folyó vizsgálatok legáltalánosabban a stilsztikába sorolhatók be,⁴ mások a szintaktikai összefüggéseket látják meghatározóbbnak (V. SKALIČKA, V. G. ADMONYI, G. A. ZOLOTOVA). Ez természetesen nem valamiféle hatalmi törekvés megnyilvánulása. Kutatásmódszertani nehézséget okoz, hogy az élő, folyamatos beszéd (szöveg) vizsgálatában nem lehet olyan tisztán elkülöníteni egymástól

a normát és a norma „megsértését” (LOTMAN), mint a hang—szó—mondat szintjein: a szintaxis és a stilsztika ezért ma még pusztá tájékozatlanságból is „belekaszáll egy-más táblájába.”

Az itteni munka⁵ a szintaxis felől indul, a szövegszintaxis kidolgozásához szeretne hozzájárulni. Mivel nem stíluselemként szereplő konstrukciós formákat, hanem domináns megoldásokat keres, a formák tartalmi oldalát nem annyira stilsztikai, mint inkább szemantikai kategóriákkal jellemzi, s ebben a vonatkozásban I. P. SZEVBÓ megfogalmazásával ért egyet: „A folyamatos szöveg tanulmányozásában a kérdés lényegét röviden a „szintaxis szemantikájának” fogalmával lehet kifejezni, mivel itt a szintaxis kérdései elkerülhetetlenül összefonódnak a szemantikaiakkal. Így ki kell bővíteni a grammatika kereteit, bevezetve egy új részt — a folyamatos szöveg szintaxisát. Ez az a „magasabb szintaxis” lesz, amely az egyszerű és az összetett mondat tanulmányozása után következik.”⁶

A szövegszintaxis legalkalmasabb vizsgálati egységének a bekezdés ígérkezik. A bekezdés (n. *Absatz*, or. *abzacs*, ang. *paragraph*, fr. *alénia*, cseh *odsek*) „az írott beszédnek az egyik beljebb kezdett sortól a másikig tartó olyan szegmentuma, amely mondat fölötti egységként vagy komplex szintaktikai egészként funkcionál” — foglalja össze a kategória 1966. évi értelmezését O. AHMANOVA Nyelvészeti terminológiai szótára.

A „beljebb kezdett sor”⁷, vagyis az írott szövegben való grafikai jelöltség nem elhanyagolható sajátosság. A bekezdés „sajátos írásjel, amely elmélyíti az előtte levő pontot” — emelte ki. L. V. SCERBA is ezt a vonást.⁸ JAN FINDRA a vesszővel állította párhuzamba: „mindkettő a szöveg áttekintésének az eszköze; központosági jel, amely segíti az olvasót a tájékozódásban.”⁹ Mindezt nem cáfolják meg R. E. LONGACRE beszéltszöveg-elemzései,¹⁰ csupán fölhívják a figyelmet, hogy a beszélt szöveg is lényegében ugyanazon szabályok szerint tagolódik, mint az írott; vagyis a beljebb kezdett sor nem okozza, hanem — pontosan vagy pontatlanul — csak jelzi a szöveg-egység határát. A grafikai jelzés pontatlan használata azonban nem csupán kompozíciós hiba, hanem stilsztikai hatás megtervezett eszköze is lehet.¹¹

A „komplex szintaktikai egész” [*szlozsnoje szintakszicseszkoje celoje*] és a „mondat fölötti egység” [*szverhfrazovoje jegyinsztvo*] kifejezést több szovjet tanulmány szinonimaként használja. Ez érthető, mert sok bennük a közös elem: (1) Egyaránt mondat fölötti egységek. Gyakran megszerkesztettségük szerint is, amennyiben két, illetőleg néhány mondatból épülnek fel; funkcionálisan pedig mindig: egymondatos létükben is önállóbb komponensei a szövegnek, mint az abszolút beépült mondategységek. (2) Ha két, illetőleg néhány mondatra tagolódnak, akkor ezeket szoros szemantikai, tematikai, gondolati, szintaktikai (grammatikai), modalitásbeli és beszéddinamikai összefüggések kapcsolják egymáshoz.¹²

A két kifejezés jelentésének különbségét két alapvető munka szerzője, I. R. GALPERIN és G. JA. SZOLGANYIK más-más oldalról világítja meg. „A komplex szintaktikai egész nem tárja fel a jelenség meghatározó lényegét; csak a szintaktikai oldal emeli ki, s félreteresi a gondolatit. Pedig a néhány mondat egysége mindig szoros szemantikai-szintaktikai egység.” — írja G. JA. SZOLGANYIK,¹³ s a mondat fölötti egység konkretizálására a prózai stófa kifejezést használja: „*Prozaicseszkaja sztrofa* — gondolatilag és szintaktikailag kölcsönösen egymáshoz kapcsolódó mondatok olyan csoportja, amely — az egyes mondatokkal szemben — a gondolat teljesebb kifejtését tartalmazza. A logikában a prózai stófának a logikai egység felel meg.”¹⁴

A bekezdés [*paragraph*] nyelvészeti-logikai oldalait I. R. GALPERIN is fontosnak találja: „A bekezdés félig nyelvészeti, félig logikai kategória. Logikai kategóriaként a koherencia, valamint a kifejezett gondolatok relatív egysége jellemzi; nyelvészeti

kategóriaként kijelentésegység [*a unit of utterance*], amely tisztán nyelvi eszközökkel határolódik el... A bekezdés a gondolat logikai elrendezésének a nyelvi kifejezése” [*the paragraph is a linguistic expression of a logical arrangement of thought*].¹⁵

A „szintaktikai egész” tartalmában és terjedelmében egyaránt kisebb egység, mint a bekezdés, azaz a mondat fölötti egység. Legjellemzőbb, hogy hiányzik belőle a „logikai elrendezés” szempontja: „A szintaktikai egészt [*syntactical whole*] mondatok kombinációjaként lehet meghatározni, amely strukturális és szemantikai egységet képez, s amelyet ritmikai és zenei egység támogat.”¹⁶ A két kategória különbsége GALPERIN gondolatmenetében végül hierarchikus különbséggé élesedik: „A szintaktikai egész elfoglalhatja az egész bekezdést, bár általában annak csak összetevő része.”¹⁷

A bekezdés — miként komponense, a szintaktikai egész — elsősorban relatív szövegegység, érthető tehát, hogy az eddigi kutatások a teljes szöveg részeként, az epikai struktúra elemeként választották vizsgálati tárgyul. Az itteni munka az abszolút helyzetben levő, azaz szövegmű értékű bekezdés szerkezetének feltárására vállalkozik.¹⁸ Az eltérő megközelítési irány természetesen nem különcködési hajlamból fakad. Lehetőségét mindenekelőtt a valóság nyújtja, tudniillik a publicisztikában határtalan mennyiségben létezik ez a szövegkonstrukciós forma, elemzésének értelmét pedig azok a féleredmények valószínűsítik, amelyeket talán éppen a közlésrészeként szereplő bekezdés végtelennek látszó változatossága miatt nem sikerült eddig általánosíthatóbb szintre emelni. Tárgyválasztásunk oka tehát kézenfekvő: egyszerűbb s homogénabb vizsgálati célnak az eltérésére.

A cél annál is inkább azonos lehet, mert a szövegtani kutatások végső soron nem a bekezdés szerkezetére irányulnak. Ez csak a mondat után következő első lépés a nyelvhasználat mondat fölötti szintjén. A nyelvészek, irodalmárok, pszichológusok, számítógépes kutatók által indított alapvizsgálatok eredményeitől nemcsak a tudomány vár sokat, hanem a gyakorlat is: a pedagógia,¹⁹ a lakossággal írásban érintkező hivatal,²⁰ a hírközlés²¹ — s mindezen át az egyre értelmesebb közérintkezést feltételező társadalom.

A mondat fölötti szint nyelvtudományi vizsgálata vagy éppen e feladat nyelvtudományi elhárítása végső soron a beszéd és a nyelv viszonyának mindmáig vitatott kérdéskomplexumáig nyúlik vissza.²² Ennek tisztázásához remélhetőleg számottevően hozzájárul majd a megerősödő szövegtan is, a szövegkutató azonban helyesen teszi, ha még munkája megkezdése előtt egy alapvető kérdésben dönt. Határoznia kell, hogy témájának kidolgozása közben vállalkozik-e a beszéd—nyelv-viszony s a belőle folyó elméleti kérdéssor szövegnyelvészeti kontrolljára is, vagy pedig csak ott gondolkodik el a problematika valamely vonatkozásán, ahol saját kutatási feladata, a szövegszerkezet aktuális kérdése igényli vagy nyújtja azt.

Az itteni munka az alternatíva utóbbi felét választotta. Nem mintha a szerzőtől idegen volna az elméleti megközelítési mód,²³ csak tisztában van azzal, hogy az első esetben a *langue-parole* kérdéskör olyan „bővített újratermelésére” kényszerül, amelynek eredménye igencsak kétséges, viszont biztosan elveszi az időt a voltaképpeni feladattól. Ezért az elméleti kérdések gondos mérlegelése után mindössze két, egymásból következő olyan vonatkozás maradt, amelyre már itt, a munka alapjainak kijelölésekor is szükségünk van. Az első a mondatfogalom egy jegyének, mégpedig autonómiájának megítélése, a másik pedig az alsóbb nyelvi egységeknek a magasabbakba való beszerkesztési módja, azaz a kapcsolat természetének kérdése. Kezdjük az előbbivel!

BERRÁR JOLÁN mondattani²⁴ és TAMARA SZILMAN szövegtani szempontú²⁵ áttekintésre építve röviden összefoglalhatjuk a kérdés lényegét s a belőle fakadó követ-

keztetést. Ha megszerkesztettségét, más egységektől való függetlenségét, azaz *autonómiáját* tekintjük alapvetőnek, akkor a mondat szintje fölött nincs mit keresnie a nyelvtudománynak. Ha viszont az önállósító sajátságokkal együtt, illetőleg azok ellene is meghatározó jegynek tekintjük a mondatnak szövegben való funkcionálását, szövegbe való beépítettségét s önállóságának ebből eredő viszonylagosságát, akkor általános tanulságként fogadhatjuk el DEME LÁSZLÓ egyik példaelemzésének konkrét megállapításait:

„Természetesen minden mondategész érthető önmagában. De mindegyik hordoz olyan sajátságokat is, amelyek a szöveg függvényében érthetők meg, vagy érthetők meg jobban. Hogy a második mondatban (ti. az elemzett példa 2. mondatában — B. I.) miért épp a határozó áll az élen, azt magában a mondatban nem magyarázza semmi. A mondaton kívülről, a szövegbeli előzményekből azonban megkapjuk a megfejtést. Ami ugyanis az első mondatban „réma” volt, elért eredmény, az ismétlődik itt, most már persze „témaként”: kiindulópontként. Ugyanígy viszonyul a harmadik mondat a másodikhoz, sőt a negyedik is a harmadikhoz. Ám ez utóbbiban még van valami, amit az előző mondat tesz érthetővé. Az, hogy miért használjuk — használhatjuk — itt a két egymás mellé rendelt elemet jelzőként. Azért, mert az előzőben állítottuk őket, s így megeremtődött a lehetősége annak, hogy most már említésszerűen, csak mintegy emlékeztetőként álljanak.

Hogy kommunikációs oldalon rémából téma, s — másrészt — grammatikai oldalon az állítmányból jelző válhat, az arra mutat, hogy a mondat valóban része a szövegnek, a textusnak; sőt: hogy a szövegösszefüggés, a kontextus függvényében áll. De nem kevésbé bizonyítja mindezt az is, hogy a textus, a beszédmű maga is egyfajta egész.

Ám ha a beszédmű egész, s a mondat csak része, akkor ennek más jegyei is kell, hogy legyenek. Akkor a szövegbe ágyazottságnak nemcsak a mondat felépítettségén kell tükröződnie, hanem a mondatok — az önálló, de mégis csak elemként álló részegységek — egymáshoz kapcsolódásán is.⁴²⁶

DEME LÁSZLÓ gondolatmenetét nemcsak azért idéztük hosszabban, hogy minél több érvet szolgáltatassunk a mondatönállóság abszolút—relatív kérdésének megítéléséhez. Témánk szempontjából különösen fontos az idézett fejtegetés végeredménye: a részegységek egymáshoz kapcsolódásának kiemelése. Ettől válik egyértelművé, hogy míg a szórend, a hiányosság, a névelőhasználat, a melléknév állítmányi vagy jelzői szerepe stb., azaz a mondat megformáltságának több fontos jegye a beépítettségnek mondaton belüli tükröződése, a DEME LÁSZLÓ értelmezte kapcsolás viszont mondatok közti érvényesülése ugyanennek a helyzetnek. DEME LÁSZLÓ megállapításainak figyelembevétele nélkül nem különíthetnénk el a mondat szövegbe való beépítettségének a kétféle vetületét, márpedig vállalt feladatunkban, a beszédmű étékű bekezdés konstrukciós formáinak feltárásában e megkülönböztetésnek elvi—módszertani jelentősége van. Általa tudjuk tisztázni, hogy a vizsgált konstrukciók elemeiként a mondategészeket, az elemek közti viszonyok közvetlen jegyeként a mondategészek közti tartalmi—logikai kapcsolásokat, másodvonalbeli sajátságként pedig az egyes mondategészeknek mint konstrukcióépítő elemeknek belső felépítettségét, nyelvi megformáltságát kell tekintenünk.

Miután a mondategész autonómiájának viszonylagossága, a konstrukcióban elfoglalt státusa lényegileg tisztázódott, a mondategészek közti kapcsolás értelmezésére kell hasonló figyelmet fordítanunk.

Nem véletlen, hogy a szöveg szerkezete hosszú időn át kívül maradt a nyelvtudomány érdeklődési körén. Ha ugyanis illetékes, azaz nyelvészeti akar lenni a szövegvizsgálat, akkor a szövegegység nyelvi szerkezetére kell irányulnia. A szövegegységnek

mint kommunikációs egységnek a szerkezete azonban lényegileg nem grammatikai-szintaktikai természetű, mert ez a kapcsolási mód kötelező érvénnyel legmagasabb nyelvhasználati szinten az egyszerű mondatban fordul elő. A szövegegység szerkezetét „saját erőből”, azaz szövegszinten szemantikai tartalmi—logikai kapcsolatok fogják össze. Ez az elkülönítés szintén DEME LÁSZLÓ mondatszerkezeti vizsgálatának köszönhető, ugyanis a szöveget figyelmen kívül hagyó mondattani elemzések nem érzelhetők a beszerkesztés grammatikai-szintaktikai, illetőleg tartalmi-logikai elkülönülésének sávját.

Azért a sáv kifejezést használjuk itt, mert a kétféle kapcsolat elkülönülése több szempontból sem éles. Egyrészt azért, mert az összetett mondaton belül is van mellérendelő (azaz tartalmi-logikai kapcsolat), miként a szöveg egymás utáni mondat-egységei között is találunk grammatikai-szintaktikai természetűeket; másrészt azért, mert a mondaton belül levő különféle nagyságrendű tagok grammatikai beszerkesztettsége sem azonos erejű. A szintagmagtagé abszolút, a mellékmondaté még erős, a mellérendelő tagmondatoké viszont már csupán a mondategész teljes ívű, összefogó szerepű hanglejtése által szorosabb, mint a mondategészek közötti kapcsolat.

Mindezek ellenére — különösen a szövegkonstrukciós formák feltárására törekvő munkában — határozottan meg kell különböztetni a kapcsolat grammatikai-szintaktikai, illetőleg tartalmi-logikai módját. Miként majd a külföldi vizsgálatok áttekintésében láthatjuk, e megkülönböztetés hiánya nemcsak rendszerezési gondokat okoz, hanem a konstrukciós formák megragadását is problematikussá teszi.

Ilyen megfontolások következtében, de mindenekelőtt valóságos státusa alapján került elemzésünk középpontjába a tartalmi-logikai kapcsolat, tudniillik a vizsgált szövegegységnek, a bekezdésnek is a középpontjában áll. Egyszerre jellemzi a bekezdés megszerkesztettségét s a bekezdést építő kisebb egységnek, a mondatnak ebbe való beszerkesztettségét. Ez magyarázza azt is, hogy első megközelítésként miért választottunk olyan bekezdésformát vizsgálati tárgyul, amely nincs beszerkesztve magasabb egységbe, amely egyszerre bekezdés és szövegegész; s ez ad világos szempontot az eddigi, elsősorban külföldi vizsgálatok elveinek, módjainak s tanulságainak mérlegeléséhez is.

A különféle szövegnyelvészeti munkákban — sajátunkat is közéjük értve — alapvetően két irányzatot különböztethetünk meg. Az egyik konstrukcionális szemléletű: a kész szövegek megszerkesztettségét, tagoltságát, azaz felépítő elemeik beépítettségét (beszerkesztettségét, beágyazottságát) vizsgálja; a másik a szövegfelépülés elvi modellálására, a felszíni struktúra generálási szabályainak leírására törekszik. Mivel ez utóbbinak a problematikája más természetű, mint az elsőként említett irányzathoz tartozó jelenlegi munka, az itteni áttekintésben kiemelten nem foglalkozunk a generatív megközelítési móddal, csupán néhány érintkezési ponton használjuk fel eredményeit.²⁷

A kész szövegek tagoltságát, a felépítő elemek beépültségét vizsgáló konstrukcionális irányzat maga is két ágra különül el aszerint, hogy a beépítettségnek mondaton belüli, vagy pedig mondatok közti kifejeződése áll-e érdeklődésének középpontjában: azaz elemszintű vagy pedig mondatszintű a kutatás.

Ennek az elhatárolásnak a tartalma azonban nem mindenki számára egyértelmű. Az O. AHMANOVA—M. GLUSKO szerkesztette áttekintés például a mondatok aktuális tagolódását érti mondatszintű kapcsolódáson, s ezt különíti el az ismétlődő tematikai elemek leírásától mint második fő vizsgálati módtól.²⁸

Eddigi vizsgálataink szerint azonban az aktuális tagolódás, vagyis a mondatok szörendjében s az ezzel járó logikai hangsúlyban kifejeződő beépítettség is²⁹ elemszinten tükröződő beépítettség. Az ismétlődő tematikai elemeket leíró módszer³⁰ ugyanis

csak addig bizonyul önállóan, míg figyelmen kívül hagyja az ismétlődő tematikai elemek mondatbeli helyét. Amint felfigyel ezek mondat eleji koncentrálódására, máris átmegy az aktuális tagolódás vizsgálatába.

JEGYZETEK

1. A mondat formai ismertetőjegyei: Ált. Nyelv. Tan. I., (1963) 53—76.
2. Проблемы синтаксической стилистики. Ленинград, 1967. 17—20.
3. Einführung in die Textlinguistik. Niemeyer. Tübingen, 1973.
4. „Különbséget tehetünk a nyelvi megnyilatkozás megfogalmazása és kompozíciója között; de aligha vitatható, hogy a fogalmazás és a kompozíció elemzése ugyanabba a tudományzokba tartozik. Semmi akadályta tehát, hogy ezt a tudományzokot stilsztikának nevezzük (annak ellenére, hogy ez a megnevezés megtévesztő lehet).” Stylistická syntax a kompozice projevu. Státní Pedagogické Nakladatelství. Praha, 1970. 125.
5. Az itteni munka Bevezető része a Beszédmű értékű bekezdés konstrukciós formái c. értekezésnek. Megjelent részleteit lásd: A Szegedi Tanárképző Főiskola Tud. Közl. 1974., 1975., 1976., 1977. évi kötetekben!
6. Структура связного текста и автоматизация реферирования. Наука. Москва, 1969. 9.
7. Orosz nyelvű munkákban az *abzac* terminust A. M. ПЕСКОВСКИЙ használta először: „...a fenti részletben három intonációs-szintaktikai egységet találtunk... Sajnos, ennek az egységnek nincs szintaktikai terminusa, így kénytelen vagyok tipográfiai (s ráadásul idegen) terminust, az «abzac»-ot használni. Русский синтаксис в научном освещении. Москва, 1956. 459. (1. kiadása: 1914)
8. Пунктуация: Литературная энциклопедия. Москва, 1935. 389.
9. Odsek ako prvok epickej struktury: Segmenty a kontext. Litteraria XV: 12. Bratislava, 1973.
10. Discourse, Paragraph, and Sentence Structure. Linguistic Series of the Summer Institute of Linguistic. University of Oklahoma, XXI. 1970.
11. Szlovák stilszták elemzési módszert építettek erre. Vö. F. MIKO, Odsek, téma, styl: Segmenty a kontext. Litteraria XV: 5—30. Bratislava, 1973; JAN FINDRA ugyanott: 66—119.
12. Árnyaltabbá teheti a fogalmat néhány egyéb helyről vett definíció.
T. I. SZILMAN: „A bekezdés mindenfajta közlés strukturális egysége; összekötő kapocs az elkülönülő mondat és a szöveg jelentősebb egysége között. Szerkezetével a bekezdés általános vonásaiban tükrözi a világ szemlélésének módját és annak szervezését minden író stílusrendszerében.” (Структура абзаца в современной художественной прозе. Тезисы научной конференции «Проблемы синхронного изучения грамматического строя языка». Москва, 1965: 173.; Uő.: „A bekezdés a maga klasszikus, «normális» formájában bizonyos szintaktikai-intonációs egység; egyetlen vagy néhány mondatból áll; szintaktikai (kötőszós, határozószós) kapcsolatok, szókincs- és névmásbeli ismétlések fűzérei, továbbá egy azonos általános téma (a fejtegetés tárgya) fogja össze.” (Проблемы синтаксической стилистики). Ленинград, 1967. 112.
R. SIMEON: „*Odjeljak*. Olyan új gondolat sorok jelölésére szolgál, amelyek tartalmilag összefüggenek még akkor is, ha grammatikailag egymástól függetlenek, mert a témának azonos részletére vonatkoznak. Beszédben a szomszédos bekezdésektől való elválasztást szünettel valamint hanglejtéssel, hanghordozással érzékeltetjük. A mondatoknak új bekezdésekbe való elhelyezése nagyobb nyomatékot ad, ezért stilsztikai eszközként is szolgál.”
I. P. SZEVBÓ: „A bekezdés rendszerint olyan mondatok csoportjából áll, amelyek a gondolat eléggé önálló részletét továbbítják, és amelyeket meghatározott strukturális törvényszerűségek jellemeznek.” Структура связного текста и автоматизация реферирования. Наука. Москва, 1969. 9.
I. N. SZERKOVA: „A jelen munkában a mondat fölötti egységet úgy kell értelmezni, mint olyan szintaktikai egységet, amely (1) rendszerint mondatok együttese, (2) belső szerkezeti és szemantikai szervezettséggel rendelkezik, (3) összefüggő beszédben úgy lép fel, mint befejezett kommunikatív egység. A formai jegy, amely alapján az egyik mondat fölötti egység a másiktól elhatárolódik az írott beszédben, a beljebb kezdett sor.” (О некоторых вопросах функциональной перспективы предложения в терминах «сверхфразовых единств»: Вопросы языкознания 17/3: 92—100 (1967).
13. Синтаксическая стилистика. Высшая школа.
14. Uo. 95.
15. Stylistics. Hight School Publishing House. Moscow, 1971. 197.
16. Uo. 193.
17. Uo. 195.

18. „A beszédmű (megnyilatkozás, *Ausserung, utterance*) a beszédnek önálló és reális legmagasabb egysége. Ez funkcióját tekintve kommunikátum.” (DEME LÁSZLÓ: Mondatszerkezeti sajátságok gyakorisági vizsgálata. AkK. Bp., 1971. 41.)
19. Vö. A. M. SZONOR: Логическая структура учебного материала. Педагогика. Moszkva, 1974.
20. A hivatalok írásbeli nyelvhasználatát szövegtani szempontból is kutatja a JATE Általános Nyelvészeti Tanszéke.
21. Lásd a Вопросы информационной теории и практики című tanulmányosorozatot! (Винити. Moszkva)
22. DEME LÁSZLÓ: A beszéd és a nyelv. Tankönyvkiadó. Bp., 1976.
23. Vö. A nyelv heterogén természetéről: Ált. Nyelv. Tan. VII., AkK. 1970. 57—75.
24. A mondat formai ismertetőjegyei: Ált. Nyelv. Tan. I., AkK. 1963. 53—76.
25. Проблемы синтаксической стилистики. Ленинград, 1967.
26. DEME LÁSZLÓ: Mondatszerkezeti sajátságok gyakorisági vizsgálata. AkK. 1971. 381.
27. SZABÓ ZOLTÁN, New Studies in Text-Theory: Revue roumaine de Linguistique 17: 367—373 (1972); A mai stilisztika nyelvelméleti alapjai. Dacia. Kolozsvár—Napoca, 1977.
28. Функциональный стиль общенаучного языка и методы его исследования. Московского университета. Moszkva, 1974.
29. Erről részletesen N. I. SZERKOVA: Вопросы языкознания. 17/3: 335 (1967).
30. Vö. O. АНМАНОВА—М. ГЛУСКО i. m. 141.

DIE ANFÄNGE DER FUNKTIONELLEN TEXTLEHRE

Imre Békési

In den verschiedenen Textlehre—Untersuchungen sind grundlegend zwei Richtungen zu unterscheiden. Die eine ist funktioneller Anschauung: sie prüft die Konstruktion, die Gliederung dertiger Texte, d.h. die Inkorporation ihrer aufbauenden Elemente; die andere ist um eine prinzipielle Modellierung des Textgefüges, um die Beschreibung der Generalisierungsregeln der oberflächlichen Struktur bemüht.

Auch die funktionelle Richtung selbst divergiert in zwei Zweige, je nach dem, ob sie das Zumausdruckkorn des Einbaues *innerhalb* des Satzes, oder aber *zwischen* des Sätzen untersucht: d.h. ob die Forschung auf Grund- oder auf Satzniveau stattfindet.

НАЧАЛА ФУНКЦИОНАЛЬНОГО ТЕКСТОУЧЕНИЯ

Имре Бекеси

В разных исследованиях текстоучения можно различать два основных направления. Одно носит функциональный характер: рассматривает структуру готовых текстов, их расчленение, то есть взаимосвязь их составных элементов; другое стремится к принципиальному моделированию текста, к описанию фундаментальных правил поверхностной структуры.

Функциональное направление само разделяется на две части в зависимости от того, что оно изучает: взаимосвязь внутри предложения или взаимосвязь между предложениями: то есть предметом исследования является элемент предложения или само предложение.